

Intellectual Property Rights Infringement Through Artificial Intelligence: A Comparative Case Study of Japan, the United States, China, and Iran

Mojtaba Abbasi ¹, Shadi Chegini ², Mahdi Rajaeian ³

1. Department of Law and Social Sciences, Faculty of Humanities, Payam Noor University, Ilam, Iran.. E-mail: m.abasi1434@gmail.com

3. Master of Science in Private Law, Payam Noor University, Ilam, Iran (Corresponding author). E-mail: shadichegini93@gmail.com

2. Master of Science in Private Law, Payam Noor University, Ilam, Iran. E-mail: mahdirajaeian99@gmail.com

Abstract

Received:
23/03/2026
Revised:
25/05/2026
Accepted:
13/06/2026
Published
online:
13/07/2026

The rapid advancement of technology in the twenty-first century, particularly the rise of artificial intelligence, has brought profound changes to social and legal relations. With its strong analytical capacity, artificial intelligence can facilitate human activity and contribute to social development; however, its use also creates a real risk of harm. One of the most significant legal challenges in this context is the infringement of intellectual property rights through the copying or reproduction of literary, scientific, and inventive works. Although artificial intelligence functions by analyzing input data, this process may at times involve the unauthorized use of works created by authors, researchers, and other rights holders, whether registered or unregistered. This article adopts a descriptive-analytical method and relies on library sources to examine the conflict between artificial intelligence outputs and individuals' intellectual property rights. It also considers the legal frameworks of Japan, the United States of America, and China, together with the proposed bill introduced in the Islamic Consultative Assembly of Iran under the title "National Artificial Intelligence Plan," in light of intellectual property principles. The findings indicate that, while many countries emphasize the obligation of artificial intelligence developers to respect intellectual property rules, the Iranian proposal provides no effective enforcement mechanism and remains limited to general statements. Accordingly, greater attention must be given to the development of concrete legal protections against potential infringements caused by artificial intelligence, with active participation from legal experts.

Keywords: Artificial intelligence, Technology, Intellectual property rights, National Artificial Intelligence Plan, Damages.

How To Cite: Abbasi, M; Rajaeian, M & Chegini, Sh. (2026). Intellectual Property Rights Infringement Through Artificial Intelligence: A Comparative Case Study of Japan, the United States, China, and Iran, *Insights of Intellectual Property Law in Islamic Countries*, 2(2), 53-71. <https://www.doi.org/10.22091/diplic.2026.15423.1042>

نقض حقوق مالکیت فکری از طریق هوش مصنوعی؛ مطالعه موردی حقوق ژاپن، آمریکا، چین و ایران

مهدی رجائیان^۱، شادی چگینی^۲، مجتبی عباسی^۳

۱. گروه حقوق و علوم انسانی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، ایلام، ایران، رایانامه: m.abasi1434@gmail.com

۲. کارشناس ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه پیام نور، ایلام، ایران. رایانامه: shadichegini93@gmail.com

۳. کارشناس ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه پیام نور، ایلام، ایران (نویسنده مسئول). رایانامه: mahdirajaeian99@gmail.com

چکیده

با پیشرفت شتابان فناوری در قرن بیست و یکم و ظهور هوش مصنوعی به عنوان یکی از مهم‌ترین دستاوردهای بشری، تحولات گسترده‌ای در ابعاد مختلف زندگی اجتماعی و حقوقی ایجاد شد. هوش مصنوعی با برخورداری از قدرت تحلیل بالا، در بسیاری از موارد می‌تواند ابزاری کارآمد در جهت تسهیل امور انسانی و پیشرفت جوامع باشد. با این حال، احتمال بروز خسارت و ورود ضرر ناشی از آن امری اجتناب‌ناپذیر است. یکی از مهم‌ترین چالش‌های حقوقی ناشی از توسعه هوش مصنوعی، نقض حقوق مالکیت معنوی اشخاص از طریق نسخه‌برداری یا بازتولید آثار ادبی و علمی و اختراعات انسانی است. هرچند هوش مصنوعی بر مبنای تحلیل داده‌های ورودی عمل می‌کند، اما در برخی موارد این تحلیل با کپی‌برداری از آثار نویسندگان، پژوهشگران و سایر خالقان آثار ثبت شده یا ثبت نشده خلط می‌شود. این مقاله با روش توصیفی تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای تدوین شده و به بررسی تعارض میان خروجی‌های هوش مصنوعی و حقوق مالکیت معنوی اشخاص می‌پردازد. در این راستا، نظام حقوقی کشورهای ژاپن و ایالات متحده آمریکا و چین مورد مطالعه قرار گرفته و طرح پیشنهادی نمایندگان مجلس شورای اسلامی تحت عنوان «طرح ملی هوش مصنوعی» نیز از منظر انطباق با اصول مالکیت معنوی بررسی شده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که علی‌رغم تأکید بسیاری از کشورها بر الزام توسعه دهندگان هوش مصنوعی به رعایت قواعد حمایتی مالکیت معنوی، طرح ارائه شده در ایران فاقد چارچوب‌های کارآمد بوده و به کلی‌گویی بسنده کرده است. از این رو، ضروری است با بهره‌گیری از متخصصان حقوقی، حمایت مؤثر از حقوق اشخاص در برابر نقض احتمالی توسط هوش مصنوعی مورد بازنگری قرار گیرد.

واژگان کلیدی: هوش مصنوعی، تکنولوژی، حقوق مالکیت معنوی، طرح ملی هوش مصنوعی، خسارت.

تاریخ دریافت:

۱۴۰۵/۰۱/۰۳

تاریخ اصلاح:

۱۴۰۵/۰۳/۰۴

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۵/۰۳/۲۳

تاریخ انتشار برخط:

۱۴۰۵/۰۴/۰۹

استناد: رجائیان، مهدی؛ چگینی، شادی و عباسی، مجتبی (۱۴۰۵). نقض حقوق مالکیت فکری از طریق هوش مصنوعی؛ مطالعه موردی حقوق ژاپن، آمریکا، چین و ایران. *آموزه‌های حقوق مالکیت فکری کشورهای اسلامی*، ۲(۲)، ۷۱-۵۳. <https://www.doi.org/10.22091/diplic.2026.15423.1042>

نوع مقاله: پژوهشی

© نویسندگان

ناشر: دانشگاه قم

مقدمه

با پیشرفت روزافزون تکنولوژی پهنه گیتی دچار دگرگونی گردید؛ یکی از مسائلی که امروزه بسیار محل مناقشه قرار گرفته، پدیده‌ای نه‌چندان نوظهور به نام هوش مصنوعی است. از زمان پیدایش انسان متفکر بر این کره خاکی، بشر به‌طور مداوم سعی در پیشرفت داشته و بلاهای طبیعی و خود سرشت نیز توانسته لگام نیل به پیشرفت انسان را بگیرد. پس از اتمام جنگ جهانی دوم و در دوران جنگ سرد کشورهای دنیا به دو گروه بلوک شرق و غرب تقسیم گردیدند و جهان در تکاپویی وهم‌انگیز، عرصه تاخت‌وتاز بلوک شرق، به‌طور خاص شوروی سابق و بلوک غرب، به‌طور خاص آمریکا گردید. از ساخت سلاح‌های هسته‌ای گرفته تا عرضه اندام درزمینه علمی و پژوهشی با فرستادن انسان به کره ماه. لیکن همان‌گونه که عنوان شد پدیده‌ای که توجه دنیای حاضر را به خود جلب نموده، پدیده‌ای است به نام هوش مصنوعی. پدیده‌ای که در بسیاری از افراد امیدواری جهت صعود به سطوح بالاتر از تکنولوژی را زنده کرده و به لحاظ ویژگی‌ها و آثار غیر قابل قیاس آن با سایر پیشرفت‌های بشری، موجب وحشت گروهی دیگر از افراد گردیده است. یکی از این اوهام، تعارض خروجی‌های هوش مصنوعی با حقوق مالکیت معنوی اشخاص است.

حقوق مالکیت معنوی یا به عبارت دیگر، حقوق مالکیت معنوی عبارت از حقوقی است که شخص نسبت به نتایج و یافته‌ها و آثار فکری خود دارد. حقوق مالکیت فکری قلمرو وسیعی دارد و شامل هر چیزی می‌شود که زاینده فکر و ذهن آدمی است. مخلوق ذهن و فکر ممکن است به حوزه علم، هنر، صنعت یا تجارت تعلق داشته باشد (محمودی، ۱۳۹۱). همچنین گفته شده حقوق مالکیت معنوی در معنای وسیع کلمه عبارت است از حقوق ناشی از آفرینش‌ها و خلاقیت فکری درزمینه‌های علمی، صنعتی، ادبی و هنری همچنان که مشاهده می‌شود در برخی از آثار بزرگان این حقوق، حقوق مالکیت فکری را حقوق مالکیت معنوی بیان می‌نمایند (غلامحسین، ۱۳۹۴: ۲۱).

در تعریف هوش مصنوعی نیز یکی از نظریه‌پردازان غربی هوش مصنوعی را به‌عنوان یک سیستم مبتنی بر ماشین تعریف می‌کند که می‌تواند برای مجموعه‌ای از اهداف تعریف شده توسط انسان، پیش‌بینی‌ها، توصیه‌ها یا تصمیماتی را که بر محیط‌های واقعی یا مجازی تأثیر می‌گذارند، انجام دهد (Laurie harris, 2025). همچنین عنوان شده که یک سیستم هوش مصنوعی، یک سیستم مبتنی بر ماشین است که برای اهداف صریح یا ضمنی، از ورودی که دریافت می‌کند، نحوه تولید خروجی‌هایی مانند پیش‌بینی‌ها، محتوا،

توصیه‌ها یا تصمیماتی را که می‌توانند بر محیط‌های فیزیکی یا مجازی تأثیر بگذارند، استنباط می‌کند (Oecd publishing, 2024).

التهایه سند ملی هوش مصنوعی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۴۰۳/۰۵/۲۰ شورای عالی انقلاب فرهنگی نیز هوش مصنوعی را چنین تعریف نموده است: «به توانایی ماشین برای انجام عملکردهای خودکار و نظام‌مند از جمله یادگیری، درک، استنتاج، حل مسئله، پیش‌بینی، تصمیم‌گیری و اقدام از طریق به کارگیری دانش و اطلاعات و پردازش داده گفته می‌شود که منشأ اثرگذاری‌های گسترده بر انسان و روابط انسانی در محیط فیزیکی یا مجازی و همچنین بازتاب‌های زیست‌محیطی است. هوش مصنوعی ماهیتی داده‌ای، شبکه‌ای، الگوریتمی، خوشه‌ای، لایه‌ای و یکپارچه، مبتنی بر منطق‌های کلاسیک و سایر منطق‌های نوین دارد». در این مقاله سعی در بررسی قانون‌گذاری کشورها در تعارضات احتمالی حقوق مالکیت معنوی اشخاص با هوش مصنوعی و همچنین رویکرد مقنن در ایران در ارتباط با این امر گردیده است.

۱. هوش مصنوعی در قانون کشورها

همان‌گونه که بیان گردید در حال حاضر، رقابت بر سر موضوع هوش مصنوعی به مسابقه‌ای مبدل گردیده که هر کشوری حرفی را برای گفتن در این حوزه داشته باشد، برنده این کارزار خواهد بود. جی دی ونس، معاون ریاست جمهوری ایالات متحده آمریکا در این خصوص می‌گوید: ایالات متحده در مسابقه‌ای برای دستیابی به سلطه جهانی در هوش مصنوعی است. هر کسی که بزرگ‌ترین اکوسیستم هوش مصنوعی را داشته باشد، استانداردهای جهانی هوش مصنوعی را تعیین کرده و از مزایای اقتصادی و نظامی گسترده‌ای بهره‌مند خواهد شد. درست همان‌طور که ما در مسابقه فضایی پیروز شدیم، ضروری است که ایالات متحده و متحدانش در این مسابقه نیز پیروز شوند.^۱

۱-۱. ژاپن

در سال ۲۰۱۹، دولت ژاپن اصول اجتماعی هوش مصنوعی انسان‌محور را منتشر کرد که هدف آن تحقق اولین «جامعه آماده هوش مصنوعی» در جهان از طریق مجموعه‌ای از اصول است. این اصول تصریح می‌کنند که هوش مصنوعی نباید حقوق اساسی بشر را نقض کند، آموزش پایه و سوادآموزی باید تضمین

1. J.D. Vance, "Remarks by the Vice President at the Artificial Intelligence Action Summit in Paris, France," February 11, 2025. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-the-vice-president-the-artificial-intelligence-action-summit-paris-france>.

شود، حریم خصوصی باید با تضمین امنیت محافظت شود و انصاف، پاسخگویی و شفافیت ضروری است. این اصول بر سه فلسفه اصلی بنا شده‌اند: احترام به کرامت انسانی، جامعه‌ای پایدار و جامعه‌ای که در آن پیشینه‌های متنوع از رفاه فردی حمایت می‌کنند (New Mind AI Journal, 2025).

مقررات فعلی هوش مصنوعی ژاپن در درجه اول از طریق قوانین موجود اعمال می‌شود تا قوانین خاص این قوانین شامل قانون حق چاپ، قانون حفاظت از اطلاعات شخصی، قانون جلوگیری از رقابت ناعادلانه، قانون ضدانحصار و قانون ارتقای امنیت اقتصادی است. دولت ژاپن، استراتژی هوش مصنوعی ۲۰۲۲ را به‌عنوان دنباله استراتژی هوش مصنوعی ۲۰۱۹ اجرا کرده است و مسیر مقابله با بحران‌های قریب‌الوقوع مانند بیماری‌های همه‌گیر و بلایای بزرگ و همچنین اهداف جدیدی را برای افزایش پیاده‌سازی در جامعه روشن می‌کند. این استراتژی به‌طور خاص، هوش مصنوعی را برای تاب‌آوری ملی در نظر گرفته است که هدف آن بهبود تاب‌آوری در مقابله با بحران‌های ملی است. این تمرکز بر هوش مصنوعی به‌عنوان راه‌حلی برای چالش‌های اجتماعی، نشان دهنده رویکرد جامع ژاپن به پیشرفت فناوری با دیدگاهی انسان‌محور است (New Mind AI Journal, 2025).

قانون حق چاپ برای تضمین انعطاف‌پذیری و قطعیت قانونی برای نوآوران اصلاح شد که از اول ژانویه ۲۰۱۹ لازم‌الاجرا شد و سه ماده کلیدی را برای حذف موانع حق چاپ در برابر هوش مصنوعی معرفی کرد. ماده جدید ۳۰-۴ به همه کاربران اجازه می‌دهد تا آثار دارای حق چاپ را برای یادگیری ماشینی تجزیه و تحلیل کنند و دسترسی به داده‌ها یا اطلاعات را به شکلی که بیان دارای حق چاپ آثار توسط کاربر درک نشود، امکان‌پذیر می‌سازد. ماده جدید ۴۷-۴ کپی‌های الکترونیکی تصادفی از آثار را مجاز می‌داند و اذعان می‌دارد که این فرآیند برای فعالیت‌های یادگیری ماشینی ضروری است، اما به صاحبان حق چاپ آسیبی نمی‌رساند. ماده جدید ۴۷-۵ استفاده از آثار دارای حق چاپ را برای تأیید داده‌ها هنگام انجام تحقیقات مجاز می‌داند. وقتی داده‌های خام را بتوان به‌عنوان «اسرار تجاری» در نظر گرفت که تمام الزامات محرمانگی، ماهیت غیرعمومی و مفید بودن را برآورده می‌کند.

اصلاحیه قانون حق چاپ ژاپن در سال ۲۰۱۹ به‌ویژه ماده ۳۰-۴، به‌طور قابل توجهی بر چشم‌انداز توسعه هوش مصنوعی تأثیر گذاشته است. این معافیت «تحلیل داده‌ها»، آموزش هوش مصنوعی را در مورد مطالب دارای حق چاپ بدون مجوز، حتی برای استفاده تجاری، مجاز می‌کند. برخلاف محدودیت غیرتجاری اتحادیه اروپا، این امر ژاپن را به‌ویژه پذیرای توسعه یادگیری ماشینی می‌کند. با این حال، این معافیت

محدودیت‌های کلیدی دارد: اگر خروجی‌های هوش مصنوعی باعث «تعصب غیرمنطقی» به دارندگان حق چاپ شود، مانند تقلید از سبک یک هنرمند و رقابت در بازار اثر اصلی، این معافیت باطل می‌شود. علاوه بر این، در صورت دور زدن حمایت‌های فنی در برابر سرقت داده‌ها، این معافیت اعمال نمی‌شود (New Mind AI Journal, 2025).

رویکرد ژاپن به مالکیت معنوی تولید شده توسط هوش مصنوعی در یک مقطع بحرانی قرار دارد و موضع طرفدار نوآوری خود را با چالش‌های اخلاقی و اقتصادی نوظهور متعادل می‌کند. درحالی‌که قوانین فعلی به مسائل کوتاه‌مدت می‌پردازند، ظهور سیستم‌های هوش مصنوعی به‌طور فزاینده‌ای مستقل احتمالاً اصلاحات قانونی بیشتری را ضروری خواهد کرد. دولت ژاپن اعلام کرده است که ممکن است تغییراتی در راه باشد و انتظار می‌رود برنامه استراتژیک مالکیت معنوی ۲۰۲۵ به نگرانی‌های مربوط به حق چاپ هوش مصنوعی تولیدی رسیدگی کند. اصلاحات بالقوه ممکن است شامل یک سیستم انصراف یا الزام‌صدور مجوز برای انواع خاصی از کارها یا استثنائات جدید در رابطه با خروجی‌های هوش مصنوعی باشد، اگرچه به نظر می‌رسد دولت توافق‌های داوطلبانه بین ذینفعان را به مقررات سختگیرانه فوری ترجیح می‌دهد (New Mind AI Journal, 2025).

۲-۱. آمریکا

گسترده‌ترین قانون مرتبط با هوش مصنوعی در آمریکا، قانون ابتکار ملی هوش مصنوعی سال ۲۰۲۰ (بخش E قانون NDAA سال مالی ۲۰۲۱، P.L. 116-283) بود. این قانون طرح ابتکاری هوش مصنوعی آمریکا را تدوین کرد؛

- یک دفتر ابتکاری ملی هوش مصنوعی برای حمایت از فعالیت‌های هوش مصنوعی فدرال تأسیس کرد که در ژانویه ۲۰۲۱ تحت اولین دولت ترامپ آغاز شد (The White House, 12 January 2021)؛

- یک کمیته بین‌سازمانی در دفتر سیاست علم و فناوری برای هماهنگی برنامه‌ها و فعالیت‌های فدرال در حمایت از این قانون تأسیس کرد (National AI Advisory Committee, 2023)؛

- یک کمیته مشورتی ملی هوش مصنوعی تأسیس کرد که بیش از ۳۰ گزارش بین سال‌های ۲۰۲۲ تا ۲۰۲۴ از جمله توصیه‌هایی برای دولت فعلی ترامپ تهیه کرد (National AI Advisory Committee 22 January 2025).

فرمان اجرایی شماره ۱۴۱۷۹ دولت ترامپ، سیاستی را برای «حفظ و تقویت سلطه جهانی هوش مصنوعی آمریکا»^۱ تعیین کرد و خواستار «طرح اقدام هوش مصنوعی» تا ۳۰ ژوئیه ۲۰۲۵ شد و از عموم مردم خواست تا در مورد ایده‌های سیاسی برای این طرح اظهار نظر کنند (Laurie harris, 2025). دوره اظهار نظر در مورد این طرح در ۱۵ مارس ۲۰۲۵ به پایان رسید و طبق گزارش‌ها بیش از ۸۷۰۰ نظر دریافت شد.

یکی از نظریه‌پردازان حقوق مالکیت فکری در آمریکا می‌نویسد: فقدان قوانین یکسان مربوط به داده‌ها، انصاف، پاسخگویی، شفافیت و حقوق مالکیت معنوی (IP) در فضای پیرامون هوش مصنوعی مولد، به ایجاد تنش در این حوزه در آمریکا ادامه خواهد داد. پتانسیل خشم عمومی، سرخوردگی، نگرانی در مورد قابل اعتماد بودن، سوءاستفاده از حقوق مالکیت معنوی دیگران و عدم صداقت (توهم) در پاسخ‌های سیستم‌های هوش مصنوعی مولد در حال افزایش است. نحوه برخورد حوزه‌های قضایی مختلف با نگرانی‌ها و ادراک عمومی، موضوعی است که باید با توجه به پذیرش گسترده هوش مصنوعی مولد، همراه با آسیب‌های بالقوه مرتبط با توهمات (حقایق نادرست) و یادگیری تقویتی غیر مقیاس‌پذیر با بازخورد انسانی (RLHF)، مورد توجه قرار گیرد.

نرم‌افزار توسط دادگاه پاسخگو نخواهد بود. انسان‌ها و نهادهای تجاری قانونی شناخته شده می‌بایست پاسخگو باشند. اگر نهادهای نظارتی یا دادگاه‌ها تصمیم بگیرند که شرکت‌ها را تحت قوانین سختگیرانه مسئولیت محصول یا مسئولیت مدنی پاسخگو بدانند، ممکن است شرایط استفاده و شرایط استفاده اهمیت‌ی نداشته باشند. دادگاه‌ها به فناوری به صورت جداگانه نگاه نخواهند کرد. بلکه بیشتر احتمال دارد که اعمال قانون موجود را به‌عنوان راه‌حل فوری‌تر و مؤثرتر در نظر بگیرند. در مورد هوش مصنوعی مولد و حقوق نویسندگان و هنرمندان، باید به صنعت موسیقی و طرح صدور مجوز و مدیریت حقوق BMI، ASCAP و SESAC توجه شود. در مورد شرایط استفاده، قرارداد، مسئولیت مدنی و قانون مسئولیت محصول می‌توانند همگی اعمال شوند. در مورد آسیب جسمی یا روحی، قانون مسئولیت مدنی و حتی قوانین کیفری ممکن است قابل اجرا باشند. اشخاص و افرادی که مدل‌های هوش مصنوعی مولد از نظر فناوری نابالغ با پتانسیل آسیب‌رسانی به انسان، از جمله مدل‌هایی با توهم بالا، اطلاعات نادرست و پتانسیل جعل عمیق را مجاز می‌دانند و در صورت انجام اقداماتی که انسان‌ها در غیر این صورت مجاز به انجام آن نیستند، این سیستم‌ها را از میدان عمومی خارج نمی‌کنند، با عواقب قانونی جدی مواجه می‌شوند. به‌طور مشابه، هوش مصنوعی

1. E.O. 14179, §2.

مولد نباید به‌عنوان پوششی برای بازیگران بد، جرائم سایبری، کلاهبرداری و تخلفات توسط انسان‌ها استفاده شود، اما احتمالاً به‌عنوان پوششی برای آن‌ها استفاده خواهد شد.

هوش مصنوعی مولد یک ابزار تکنولوژیکی است. کسانی که آن را به کار می‌گیرند، مسئولیت قانونی ساخت و استفاده از آن را بر عهده خواهند داشت (Cherie M Poland, 27 nov 2023). لذا همان‌گونه که مشاهده می‌شود در قوانین مرتبط با هوش مصنوعی ایالات متحده آمریکا نیز مقرره خاصی در جهت مسئول شناختن هوش مصنوعی یا توسعه دهنده آن به لحاظ خسارات وارده مرتبط با نقض حقوق مالکیت معنوی مشاهده نمی‌گردد و رویه دادگاه‌ها با عنایت به این موضوع، متفاوت است. برخی از محاکم آمریکا، در صورت نقض قوانین مربوط به کپی‌رایت و سایر مقررات از این قبیل، توسعه دهنده هوش مصنوعی تحت قاعده عام مسئولیت مدنی، مسئول جبران خسارت می‌دانند و برخی دیگر با عنایت به فقدان مقرره‌ای خاص در این خصوص و به استناد اینکه نقض قوانین مربوط به حقوق مالکیت معنوی توسط هوش مصنوعی انجام گردیده، کسی را مسئول جبران خسارت قلمداد نمی‌کنند.

۳-۱. چین

کشور چین در خصوص هوش مصنوعی، پیش‌نویس طرحی با عنوان پیش‌نویس قانون هوش مصنوعی تهیه نموده که اهم مواد مرتبط با موضوع مورد بحث به شرح ذیل است:

ماده ۱۱ حفاظت از حقوق مالکیت فکری: دولت از حقوق مالکیت معنوی (IPR) در حوزه هوش مصنوعی مطابق با قانون محافظت می‌کند، مکانیسم‌های نوآورانه‌ای را برای تبدیل دستاوردهای تحقیقات علمی به کاربردهای عملی بررسی می‌کند و مکانیسم‌های پشتیبانی تعاملی را برای نوآوری‌های فناوری، حفاظت از IPR و استانداردسازی در حوزه هوش مصنوعی بهبود می‌بخشد.

ماده ۲۳ حفاظت از حقوق مالکیت فکری: دولت قوانینی را برای حفاظت از حقوق مالکیت فکری داده‌های آموزشی، الگوریتم‌ها و محتوای تولید شده توسط هوش مصنوعی وضع و بهبود می‌بخشد.

محصولات نرم‌افزاری، اختراعات ثبت شده، اختراعات مدل‌های کاربردی، اسرار تجاری، طرح‌های چیدمان مدارهای مجتمع و سایر انواع حقوق مالکیت فکری که در توسعه و کاربرد هوش مصنوعی ایجاد می‌شوند، مطابق قانون محافظت می‌شوند. حقوق مالکیت فکری که با استفاده از هوش مصنوعی برای ایجاد، اختراع، طراحی صنعتی و سایر کارهای فکری ایجاد می‌شوند، مطابق قانون محافظت می‌شوند.

ماده ۲۴ استفاده معقول از داده‌ها: هنگامی که یک توسعه دهنده هوش مصنوعی از داده‌های دارای حق چاپ دیگران برای آموزش مدل استفاده می‌کند، اگر این استفاده با هدف یا عملکرد اصلی داده‌ها متفاوت باشد و بر استفاده عادی از داده‌ها تأثیر نگذارد یا به‌طور غیرمنطقی به حقوق و منافع مشروع مالک داده‌ها آسیب نرساند، چنین استفاده‌ای، استفاده معقول از داده‌ها است. برای رفتارهای استفاده از داده‌ها که شرایط استفاده معقول فوق را برآورده می‌کنند، توسعه دهنده هوش مصنوعی می‌تواند بدون اجازه مالک داده‌ها از پرداخت حق‌الزحمه به مالک داده‌ها صرف‌نظر کند، اما منبع داده‌ها باید به شکلی مشخص علامت‌گذاری شود.

ماده ۳۶ حقوق مالکیت معنوی محتوای تهیه شده توسط هوش مصنوعی: هنگامی که محتوای تولید شده با استفاده از هوش مصنوعی شرایط قانون حق چاپ برای تأیید یک اثر یا شرایط قانون ثبت اختراع برای تأیید یک اختراع یا آفرینش را برآورده کند، بر اساس میزان مشارکت کاربر در ارائه نهایی محتوا، می‌تواند توسط قانون حق چاپ به‌عنوان یک اثر محافظت شود، یا می‌توان برای آن درخواست حفاظت از حق ثبت اختراع مطابق قانون ارائه داد، مشروط بر اینکه نهاد دریافت‌کننده حق چاپ یا متقاضی ثبت اختراع باید یک شخص حقیقی یا یک شخص حقوقی یا شخص حقوقی دیگر باشد. اگر محتوای تولید شده با استفاده از هوش مصنوعی به‌عنوان یک اثر تلقی شود، یا درخواست حفاظت از حق ثبت اختراع برای آن ارائه شود، کاربر باید ابتکار عمل را برای افشای اینکه آیا محتوای مربوطه عمدتاً توسط هوش مصنوعی تولید شده است، به دست آورد. ارائه دهنده هوش مصنوعی و کاربر باید در مورد مالکیت محتوای تولید شده با استفاده از هوش مصنوعی به توافق برسند و اگر توافقی وجود نداشته باشد یا توافق نامشخص باشد، حقوق مربوطه توسط کاربر اعمال خواهد شد.

ماده ۸۵ اصول انتساب مسئولیت به ارائه دهندگان: در مواردی که محصولات و خدمات هوش مصنوعی به دیگران خسارت وارد کند و ارائه دهنده از انجام تعهدات خود طبق این قانون کوتاهی کرده باشد، ارائه دهنده مسئولیت مدنی را بر عهده خواهد داشت. در مواردی که محصولات و خدمات حیاتی هوش مصنوعی به دیگران خسارت وارد کند و ارائه دهنده نتواند ثابت کند که مقصر نیست، ارائه دهنده مسئولیت مدنی را بر عهده خواهد داشت. در مواردی که قانون محدودیت جبران خسارت را تعیین کرده باشد، جبران خسارت مطابق با مفاد آن خواهد بود، مگر در مواردی که توسعه دهنده یا ارائه دهنده هوش مصنوعی حیاتی عمداً یا سهل‌انگاری فاحشی از خود نشان داده باشد.

ماده ۸۶ اصول انتساب مسئولیت به کاربران: اگر استفاده از محصولات و خدمات هوش مصنوعی باعث خسارت به دیگران شود و کاربر مقصر باشد، کاربر مسئولیت مدنی را بر عهده خواهد داشت. اگر توسعه دهنده یا ارائه دهنده هوش مصنوعی از انجام تعهدات خود طبق این قانون قصور کرده باشد، مسئولیت مدنی مربوطه را بر عهده خواهد داشت. در مواردی که ۲۵ قانون [دیگر] خلاف آن را تصریح کنند، مسئولیت مطابق با مفاد آن‌ها انتساب خواهد شد.

ماده ۸۸ هماهنگی با مسئولیت محصول: در مواردی که نقص در یک محصول هوش مصنوعی باعث خسارت به شخص دیگری شود، فرد آسیب‌دیده می‌تواند از تولیدکننده و فروشنده درخواست غرامت کند. ارائه‌دهندگان و کاربران هوش مصنوعی، پس از پذیرش مسئولیت مدنی مطابق با قانون، حق دارند از تولیدکننده و فروشنده غرامت دریافت کنند.

در مواردی که ارائه دهنده یا کاربر هوش مصنوعی به‌طور هم‌زمان تولیدکننده و فروشنده را تشکیل می‌دهند، قربانی می‌تواند مفاد این قانون یا مفاد قانونی مربوطه در مورد مسئولیت محصول را اعمال کند.

ماده ۸۹ خسارات تنبیهی: در مواردی که زیان رساننده می‌داند که خطرات ایمنی یا امنیتی قابل توجهی در یک محصول یا خدمات هوش مصنوعی وجود دارد و اقدامات لازم را انجام نمی‌دهد و شرایط جدی است، فرد آسیب‌دیده حق دارد درخواست کند که زیان‌رسان مسئولیت خسارات تنبیهی مربوطه را بر عهده بگیرد.^۱

۲. هوش مصنوعی در ایران

سابقه تصویب قوانین و مقررات مربوط به حوزه هوش مصنوعی در ایران را باید قانون نهایی سازی و تصویب سند ملی هوش مصنوعی جمهوری اسلامی ایران دانست که در راستای این قانون، سند ملی هوش مصنوعی جمهوری اسلامی ایران در تاریخ ۱۴۰۳/۰۵/۲۰ توسط شورای عالی انقلاب فرهنگی به تصویب رسید. ماده ۱ این سند در تعریف اخلاق هوش مصنوعی مقرر داشته: «اخلاق هوش مصنوعی: مجموعه‌ای از اصول اخلاقی برای هدایت توسعه و استفاده مسئولانه و مبتنی بر ارزش‌های اسلامی از فناوری هوش مصنوعی است که توسط متخصصان و سایر افراد در طراحی، تولید و بهره‌گیری از هوش مصنوعی رعایت شده و حقوق متقابل ایجاد می‌کند. نمونه‌هایی از مسائل اخلاقی هوش مصنوعی عبارت‌اند از: رعایت حریم خصوصی، رعایت حقوق فردی و اجتماعی، تأمین امنیت اجتماعی، انصاف، توضیح‌پذیری، شفافیت، عدم تبعیض و

1. Artificial Intelligence Law of the People's Republic of China (Draft for Suggestions from Scholars)

سوگیری، پاسخگویی، همسویی با ارزش‌ها و هنجارهای جامعه اسلامی، مسئولیت‌پذیری، اعتماد و عدم سوءاستفاده از فناوری. هدف اخلاق هوش مصنوعی بهینه‌سازی تأثیر سودمند هوش مصنوعی بر جامعه و زیست بشر و کاهش خطرات و پیامدهای ناخواسته استفاده از آن مبتنی بر ارزش‌ها و مبانی اعتقادی اسلام است».

همچنین این سند بدون تبیین هرگونه شیوه و شرایط مربوط به فعالیت هوش مصنوعی در ارکان اساسی و یا اداری کشور مقرر داشته: «جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۱۲ هجری شمسی، با هدف استقرار مؤلفه‌های تمدن نوین اسلامی با برخورداری از زیست‌بوم هوش مصنوعی پیشرفته و نوآور مبتنی بر اصول و ارزش‌های اسلامی، اتکا بر قابلیت‌ها و توانمندی‌های ملی و بهره‌گیری هوشمندانه از تعاملات جهانی، بین ۱۰ کشور پیشرو هوش مصنوعی دنیا قرار دارد و با استفاده از این فناوری در حکمرانی، موضوعات کلان کشور، ثروت آفرینی، ارزش‌آفرینی، تأمین سلامت، رفاه، امنیت و آسایش مردم، بیشترین پیشرفت را ایجاد می‌کند. البته واضحاً وضع گزاره فوق به مثابه وضع سایر مقررات این‌چنینی از جمله سند تحول و تعالی قوه قضائیه در راستای کاهش اطلاع دادرسی، سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۴۰۴ هجری شمسی که هیچ‌یک معیارهای توسعه یافتگی، معیار برخورداری از سلامت، رفاه، امنیت غذایی، توزیع متناسب درآمد، تحکیم خانواده به دور از فقر و نه سایر موارد مقرر در این سند محقق نگردیده، به زباله‌دان قوانین و مصوبات ناکارآمد خواهد پیوست.

نکته دیگر آنکه کشورهای دنیا در حال سرمایه‌گذاری‌های کلان در عرصه هوش مصنوعی بوده و سعی در به‌روزرسانی قوانین و مقررات مربوطه و تبیین جزئیات بیشتری جهت کنترل‌پذیری آن نموده‌اند. لیکن آنچه در این سند ملاحظه می‌گردد آن است که شورای عالی انقلاب فرهنگی بدون تبیین هیچ‌یک از موارد فوق، صرفاً مقرر می‌دارد که ایران می‌بایستی در طی مدت‌زمان ۱۰ ساله جزء کشورهای برتر این حوزه قرار گیرد. حال آنکه نه شیوه‌ای جهت نیل به این هدف و نه بودجه‌ای در جهت صعود به قله‌های ترقی در این امر مشخص نموده است.

التهایه طرح ملی هوش مصنوعی توسط ۶۳ نفر از نمایندگان مجلس شورای اسلامی امضا و در تاریخ ۱۴۰۳/۰۷/۲۹ اعلام وصول شد. در ماده ۱ این طرح، هوش مصنوعی چنین تعریف شده است: «به توانایی ماشین برای انجام عملکردهای خودکار و نظام‌مند از جمله یادگیری، درک، استنتاج، حل مسئله، پیش‌بینی، تصمیم‌گیری و اقدام از طریق به‌کارگیری دانش و اطلاعات و پردازش داده گفته می‌شود که منشأ

اثرگذاری‌های گسترده بر انسان و روابط انسانی در محیط فیزیکی یا مجازی و همچنین بازتاب‌های زیست‌محیطی است. هوش مصنوعی ماهیتی داده‌ای، شبکه‌ای، الگوریتمی، خوشه‌ای، لایه‌ای و یکپارچه، مبتنی بر منطق‌های کلاسیک و سایر منطق‌های نوین دارد». همچنین در ماده ۲ طرح موصوف، سیاست‌گذاری کلان فعالیت‌های هوش مصنوعی در کشور، بر عهده شورای ملی راهبری هوش مصنوعی نهاده شده است. ماده ۳ این قانون نیز اشعار می‌دارد: «به منظور اجرای مصوبات شورای ملی راهبری و تحقق اهداف حاکمیتی در بخش هوش مصنوعی، سازمان ملی هوش مصنوعی تأسیس و زیر نظر رئیس‌جمهور فعالیت می‌کند».

ابهام، واژه اصلی است که می‌تواند بر تمامی مواد موضوع این قانون حمل نمود. به‌طور مثال در ماده مرقومه مشخص نشده است که تحقق اهداف حاکمیتی به چه معناست و اساساً به چه دلیل نوآوری خلاقانه‌ای همانند هوش مصنوعی باید در تحقق موازین حکومتی در خدمت نماید؟ همین تفکر انحصارطلبانه است که موجبات عدم پیشرفت ایران در زمینه تکنولوژی را فراهم آورده است. همچنین به موجب این طرح، تضعیف انحصارهای فناورانه بین‌المللی در حوزه هوش مصنوعی از طریق طراحی و حمایت از سیاست‌های مؤثر برای جلوگیری از انحصار و تمرکز قدرت، حمایت از پروژه‌های متن باز، توسعه فناوری‌های جایگزین، طراحی سیاست‌های پیشگیرانه برای مقابله با تحریم‌های احتمالی در این زمینه، ایجاد و تقویت اتحادهای بین‌المللی با کشورهای همسو و حمایت از جنبش‌های مقاومت در برابر سلطه‌گری فناورانه، یکی از وظایفی است که بر عهده سازمان ملی هوش مصنوعی نهاده شده است. رویکرد ناصوابی که در سیاست‌های کلی مجلس شورای اسلامی در تدوین قوانین موضوعه قابل ملاحظه و محسوس است. به بیان دیگر در صورتی که کشوری اقدام به وضع قوانین و مقرراتی متناسب با هوش مصنوعی و پیشرفت در این حوزه و کنترل‌پذیری هرچه بیشتر آن وضع نموده باشد، به چه دلیل باید از انحصار آن جلوگیری نمود؟ در صورتی که کشوری دارای فناوری مناسب و دانشمندان متخصص در این حوزه باشد، چرا نباید از الگوهای تقنینی و حتی فناورانه آن تبعیت نمود؟ و ایضاً کشوری که تاکنون سابقه‌ای در خصوص هوش مصنوعی نداشته و اندک زمانی است که این رشته در دانشگاه‌های آن تدریس می‌شود به چه علت نباید از تجربیات سایر دول در این خصوص جهت رشد و تعالی خود استفاده نماید.

۳. نقض حقوق مالکیت معنوی از طریق هوش مصنوعی در ایران

در طرح ملی هوش مصنوعی که در ۱۰ ماده تدوین و به مجلس شورای اسلامی جهت تصویب ارائه شده است، هیچ‌گونه اشاره‌ای به امکان سوءاستفاده هوش مصنوعی از مالکیت معنوی اشخاص نگردیده است. به بیان دیگر، همان‌گونه که در مطالعه تطبیقی فوق نیز ذکر گردید، کشورها بعضاً دارای راهکارها و سازوکارهایی هستند که در صورت استفاده نابجا هوش مصنوعی از آثار خلق شده از یک نویسنده، مخترع، کارگردان و یا هر شخص دیگری که مبادرت به تولید اثری از خود می‌نماید، به طرقي جبران خسارت جهت توسعه دهندگان یا ارائه دهندگان هوش مصنوعی میسر باشد؛ لیکن در طرح ملی هوش مصنوعی، هیچ‌یک از موارد فوق قید نگردیده و واضحاً علی‌رغم آرمان‌های بسیاری که در این طرح مفروض شده، مبنی بر استفاده از دانشجویان و صاحب‌نظران این حوزه جهت پیشرفت کشور از طریق هوش مصنوعی، از هیچ‌یک از متخصصان این امر جهت تدوین طرح موصوف و در راستای بررسی چالش‌هایی که هوش مصنوعی می‌تواند در پی داشته باشد، استفاده نگردیده است.

به‌طور کلی باید عنوان داشت که در هر عرصه‌ای از حقوق فکری که بتوانیم عمل خواننده را نقض تلقی کنیم، تقصیر وی مفروض است و فقط باید رابطه سببیت عمل وی را با زیان احراز کرد (رجبی، ۱۳۹۶: ۱۴۲). اینک این پرسش متبادر می‌گردد که در صورتی که هوش مصنوعی به‌طور غیرمستقیم و ضمنی اقدام به کپی یا نمونه‌برداری یک اثر نماید، با عنایت به قوانین و مقررات موجود در کشور آیا می‌توان ارائه دهندگان آن را به‌طور خاص، مسئول شناخته و حکم به جبران خسارت وارده صادر نمود؟ به دیگر سخن، در صورت نقض ماده ۶۴ قانون تجارت الکترونیکی توسط هوش مصنوعی که اشعار می‌دارد: «به منظور حمایت از رقابت‌های مشروع و عادلانه در بستر مبادلات الکترونیکی، تحصیل غیرقانونی اسرار تجاری و اقتصادی بنگاه‌ها و مؤسسات برای خود و یا افشای آن برای اشخاص ثالث در محیط الکترونیکی جرم محسوب و مرتکب به مجازات مقرّر در این قانون خواهد رسید»، ماده ۲ قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸، مواد ۱ تا ۳ قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی مصوب ۱۳۵۶، مواد ۱ و ۳ قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای مصوب ۱۳۷۹، همگی ناظر به تأکید قانون‌گذار بر حمایت از حقوق مؤلفین، مترجمین، هنرمندان و... آیا می‌توان جرم موصوف را به توسعه دهنده هوش مصنوعی که بدون رعایت قواعد مربوطه و رضایت صاحب اثر، اقدام به نمونه‌برداری از اثر می‌نماید، به دلیل تسبیب در ایراد ضرر منتسب نمود؟

با توجه به قوانین موضوعه موجود، پاسخ به پرسش فوق منفی است؛ چه آنکه کلیه قیود اشاره شده در قوانین مرقومه از جمله ماده ۶۴ قانون تجارت الکترونیکی، مواد ۲۳ الی ۳۰ قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان، مواد ۷ و ۸ قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی، ماده ۱۳ قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای، ناظر به «اشخاص» بوده و نمی‌تواند دربرگیرنده پدیده‌ای نوظهور مانند هوش مصنوعی باشد. به بیان دیگر، هوش مصنوعی ابزاری است در خدمت انسان و شخصیت مستقلی تلقی نمی‌گردد که بتوان عبارت «شخص» را در خصوص آن مفروض دانست. از طرف دیگر توسعه دهنده نیز می‌تواند به علت وجود نص صریح قانونی در این خصوص و انتساب مواد اشاره شده به اشخاص، مدعی عدم اطلاع از این موضوع شده و بدین طریق از خود سلب مسئولیت نماید.

لذا اگرچه ممکن است عنوان گردد که در صورت نسخه‌برداری از آثار مصرحه در مواد مرقومه، می‌توان در صورت ورود ضرر به خالق اثر، حکم به جبران خسارت را بر اساس قاعده تسبیب مفروض دانست، لیکن این گزاره ناصواب به نظر می‌رسد. چه آنکه در قوانین موضوعه موجود در کشور نیز به شخص وارد کننده زیان (مباشر) و ایضاً شخصی که به‌طور مستقیم موجبات ایراد خسارت را فراهم آورده است (مسبب) می‌بایست عبارت «شخص» اعم از حقیقی و یا حقوقی محمول گردد. در صورتی که علاوه بر این موضوع که هوش مصنوعی بنا به فقدان نص قانونی، مشمول هیچ‌یک از اشخاص حقیقی و حقوقی نمی‌گردد، اجتماع اشخاص اعم از مباشر و مسبب در قواعد ضمان قهری لازم بوده و با فرض فقدان شخصیت توسط هریک از طرفین، به قیاس اولویت مباشر یا به عبارت دیگر توسعه دهنده نیز علی‌رغم «شخص» تلقی شدن، مشمول عنوان تسبیب قرار نمی‌گیرد و این استدلال به دلیل عدم امکان اجتماع دو شخص در فرض اجتماع هوش مصنوعی و توسعه دهنده آن است که همان‌طور که بیان گردید «شخص» بودن جهت هر مباشر و مسبب لازمه ورود ضرر و نتیجتاً جبران خسارت به تسبیب است.

بنابراین همان‌گونه که اشاره گردید، هیچ پیش فرضی در صورت ایراد خسارت از سوی هوش مصنوعی در قوانین موضوعه یافت نمی‌گردد. امری که با توجه به قدمت قوانین موجود در کشور و عدم اصلاح و به‌روزرسانی آن از سوی قانون‌گذار، از قبل پیداست. لیکن ایراد بحث در محلی است که در طرح ارائه شده موسوم به طرح ملی هوش مصنوعی نیز قیدی مبنی بر مسئولیت یا عدم مسئولیت توسعه دهنده هوش مصنوعی در فرض عدم رعایت الزامات مرتبط با حقوق مالکیت معنوی اشخاص ملاحظه نمی‌گردد. لذا در صورتی که قانون‌گذار به تصور اینکه پس از متداول شدن استفاده از هوش مصنوعی در کشور و وضع آئین‌نامه و

بخشنامه‌های متعدد از سوی قوه مجریه اقدام به وضع قانون مربوط به جبران خسارت وارده به مالکیت معنوی در اثر استفاده از هوش مصنوعی می‌نماید، امری غیرموجه به نظر می‌رسد. چه آنکه این اقدام نیز به نوبه خود موجب کثرت قوانین و مقررات موجود در کشور شده و پر واضح است که در صورت کثرت قوانین، قانون اعتبار و قدرت اجرایی خود را از دست می‌دهد. فلذا فارغ از قوانین تصویب شده در زمان‌های گذشته، مقنن می‌بایست رویکرد خود را نسبت به وضع قوانین تغییر داده و در صورت قانون‌گذاری در امری به مانند هوش مصنوعی که مسبوق به سابقه نیست، کلیه قیودی که رعایت حقوق آحاد جامعه در گرو آن است، تضمین نماید.

همان‌گونه که در پیش‌نویس قانون هوش مصنوعی چین نیز ملاحظه می‌گردد که مواد متعددی جهت عدم تضييع حقوق مالکیت معنوی اشخاص وضع گردیده و به موجب آن و در صورت رخداد چنین امری، توسعه دهنده مسئول جبران خسارت وارده بوده و در صورت وقوع خسارت بر علیه اشخاص متعدد جامعه، دادستان نیز حق ورود و تعقیب توسعه دهنده هوش مصنوعی را خواهد داشت. لذا آنچه در فوق بدان اشاره گردید مبنی بر انتقاد به تصویب مقرر مجلس در خصوص تضعیف انحصار کشورهای پیشرو در حوزه هوش مصنوعی، از پیش غیر قابل اجرا به نظر می‌رسد. چه آنکه هنگامی که قانون‌گذار رأساً و بدون داشتن تخصص و بهره‌گیری از دانش و تجربیات متخصصین این امر اقدام به ارائه طرح یا تصویب قانونی می‌نماید که دربردارنده هیچ‌یک از قدرتهای هوش مصنوعی نبوده و هیچ جرم‌انگاری، ضمانت اجرا و شرایط جبران خسارتی را در این خصوص پیش‌بینی نمی‌نماید، طبیعتاً نباید انتظار داشت که سازوکار مناسبی نیز در این خصوص فراهم گردیده تا به دلیل حصول پیشرفت محسوس، موجبات تضعیف دیگر کشورها فراهم گردد. چه آنکه پس از توسعه هوش مصنوعی در ایران و علی‌رغم احاطه مقنن به این موضوع، اولین امری که می‌تواند سدی در جهت پیشرفت و توسعه هوش مصنوعی در کشور گردد، سوءاستفاده احتمالی از حقوق مالکیت معنوی اشخاص است که در صورت حصول چنین امری، آنچه قابل پیش‌بینی است آنکه مقنن مجدداً بدون رویکردی کارشناسانه و تخصصی در خصوص موضوع و به جهت کاهش پرونده‌های ورودی به دستگاه قضا و همچنین جلوگیری از گسترش نارضایتی صورت گرفته، اقدام به برچیدن استفاده و توسعه هوش مصنوعی نموده و بدین جهت موجبات تبدیل کشور به جامعه‌ای بدوی فراهم می‌آید. گفتنی است که اقدام غیرکارشناسانه در وضع قانون، ای بسا که بتواند موجب استفاده ناصحیح از سازوکار مفید و پیشرفت در حوزه تکنولوژی را به عمل آورد. لذا جهت جلوگیری از سوءاستفاده اشخاص در آثار خلق شده توسط هوش

مصنوعی و عدم پاسخگویی با لحاظ فقدان قوانین و مقررات موجود در این حوزه، به نظر می‌رسد قانون‌گذار ایران می‌بایست با استفاده از متخصصین مجرب در این حوزه و با هدف جلوگیری از سرقت ادبی و تضمین حقوق مربوط به مالکیت معنوی اشخاص و حتی به تبعیت از قانون سایر کشورها که دارای ساختار نظام‌مند و دقیق در این امور هستند مثل چین، اقدام به اصلاح طرح یاد شده در جهت جلوگیری از احتمال تضییع حقوق مالکیت معنوی اشخاص نماید.

۴. بعد نظری جبران زیان‌های وارده به حقوق مالکیت فکری از طریق هوش مصنوعی

هرگاه قاعده لاضرر دلیلی بر اعتبار مالکیت فکری باشد بی‌شک در فرض زیان ناشی از نقض حقوق ناشی از آن نیز کارآمد است؛ چراکه زیان شرط نخست دعوی مسئولیت مدنی است و به معنای بدتر شدن وضعیت کسی نسبت به موقعیت حال یا آینده خود است (رجبی، ۱۳۹۶: ۱۳۷). با این حال مسئولیت ناشی از نقض حقوق مالکیت فکری صرفاً منوط به ورود ضرر به صاحب یا خالق اثر نیست؛ به دیگر سخن همان‌گونه که از نام حقوق مالکیت معنوی پیداست، نقض ناشی از این حق صرفاً شامل خسارات مادی نمی‌شود. به‌عنوان مثال نقض حقوق ناشی از یک اثر ادبی فارغ از زیان مادی که می‌تواند به دلیل عدم رعایت مقررات مربوط به کپی‌رایت در حق خالق اثر به وجود آورد، می‌تواند موجبات ورود خدشه به اعتبار و جایگاه شخص نیز گردد که قطعاً با هیچ معیاری قابلیت اندازه‌گیری ندارد. در تبیین بحث فرض شود که دانشجویی اقدام به تدوین مقاله‌ای با کیفیات علمی متناسب می‌نماید و پس از آن، شخصی با جایگاه علمی بالا، با ملاحظه مقاله مذکور و به واسطه شهرت خود نزد اهل علم و فن، اقدام به نسخه‌برداری از آن جهت انتشار در کتاب خود می‌نماید. در این فرض، وقوع و ورود ضرر مادی به خالق اولیه اثر متصور نیست. چه اینکه درج مقاله علمی در مجلات مربوطه صرفاً می‌تواند موجبات افزایش جایگاه علمی خالق اثر نزد علم مربوطه و اشتها وی در آن باشد. لیکن نسخه‌برداری بدون مجوز و بدون درج نام مخالف اولیه اثر به‌طوری که اشخاص با ملاحظه کتاب یا مقاله شخص اخیر، ایده و یا نظریه مذکور را منتسب به شخص ناقص بدانند، قطعاً می‌تواند موجبات تضرر معنوی خالق اولیه را فراهم آورد.

این وضعیت با وجود پیشرفت علم و توسعه تکنولوژی، نمود بیشتری پیدا می‌کند. به‌طوری که اشخاص می‌توانند با استفاده از هوش مصنوعی، آثاری را منتسب به خود نموده و ادعای علم در این خصوص و نتیجتاً برائت خود را مطرح نمایند. در فرض حاضر، تغییر الفاظ و کلمات موجود در یک واکاوی علمی و عدم امکان بررسی مشابهت‌یابی توسط سازوکارهای مربوطه، وضعیت نقض حقوق اشخاص و خالقان اولیه آثار را

تشدید می‌نماید. باین حال همان‌گونه که در فوق بدان پرداخته شد، هیچ سازوکاری جهت جبران خسارت و زیان‌های معنوی وارده به اشخاص که اتفاقاً اثبات آن با صعوبت همراه است، در قوانین موضوعه کشور پیش‌بینی نگردیده است. در این خصوص به نظر می‌رسد که جهت رفع ضرر و جبران زیان‌های مادی و معنوی وارده می‌توان به قاعده لاضرر تمسک نمود. چه اینکه قاعده مذکور که یکی از قواعد اجتماعی دین مبین اسلام است، حکایت از این امر دارد که هیچ ضرری نباید بدون جبران باقی بماند.

لیکن این مسئولیت را می‌توان به چه شخصی منتسب نمود؟ توسعه دهنده هوش مصنوعی، یا استفاده کننده از آن؟ پاسخ به پرسش فوق مؤید بررسی فنی و تخصصی ماهیت هوش مصنوعی و شیوه‌های عملکردی آن است که هر یک نیازمند تدقیق به تفصیل است. لیکن به اختصار باید عنوان داشت که با توجه به مراتبی که در فوق عنوان گردید، ممکن است هوش مصنوعی با تغییر در ماهیت یک امر، امکان تقلب در یک اثر تا حدی بسیاری کاهش دهد، از طرفی، واقف بودن به کلیه آثار، نظریات و... با توجه به گستردگی پهنه علوم در کشور به‌طوری‌شخص اطلاع کامل از آثار اختراع شده، انتشار یافته و... داشته باشد غیرممکن می‌نماید و از سوی دیگر اصل برائت ایجاب می‌نماید که هر شخص را بری از هرگونه تخلف و جرم بدانیم مگر اینکه خلاف آن ثابت گردد. لذا در این خصوص به نظر می‌رسد که مسئولیت نقض حقوق مالکیت فکری را می‌بایست به شخص توسعه دهنده هوش مصنوعی منتسب نمود.

چه آنکه می‌توان این ابزار را به‌طوری‌طراحی نمود که امکان سوءاستفاده اشخاص از آثار خالقان آثار تا حد زیادی غیرممکن گردد. چراکه در صورت ورود ضرر مسئولیت سازنده کالا، تنها ضمان او در برابر خسارات وارده را پوشش نمی‌دهد، بلکه دربرگیرنده همه وظایفی است که به دلیل اشتغال به تولید، متوجه اوست (باریکلو، ۱۳۹۷: ۲۳)؛ لذا در این فرض، مسئولیت سازنده کالا ناشی از «عیب تولید» یا خطای تشخیص است (رجبی، ۱۳۹۸: ۴۵۳). به‌عنوان مثال در ارائه آثار علمی توسط هوش مصنوعی، سازوکاری توسط توسعه دهنده طراحی گردد که آثار علمی و ادبی را الزاماً به ذکر مشخصات اثر و صاحب اثر ارائه نماید. فلذا تقصیر در مسئولیت نرم‌افزار شامل امر شکلی «آزمایش‌های لازم» است، نه سلامت مطلق کالا. پس اگر اثبات شود که چنین آزمایش‌هایی تحقق نیافته، مسئولیت ناشی از عیب بر عهده طراح و پدیدآورنده نرم‌افزار است (رجبی، ۱۳۹۸: ۴۵۷). بدیهی است در صورت تحقق این امر، امکان انتساب نقض حق به شخص استفاده از آن به سهولت امکان‌پذیر خواهد بود.

نتیجه‌گیری

همان‌گونه که عنوان شد هدف غایی از این نوشتار، بررسی تعارضات احتمالی هوش مصنوعی با حقوق مالکیت معنوی اشخاص در حقوق ایران است. در بررسی سابقه قانون‌گذاری در ایران، قوانینی که مرتبط با تضمین حقوق مالکیت معنوی اشخاص هستند، مانند قانون رعایت حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان، قانون تجارت الکترونیکی، قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی، قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای و... لیکن با عنایت به نوظهور بودن پدیده هوش مصنوعی و با عنایت به قید محصور عبارت «اشخاص» در این ماده، باید عنوان داشت که در صورت ورود خسارت مادی یا معنوی در نتیجه عدم رعایت قوانین و مقررات مربوط به حقوق مالکیت معنوی پدیدآورنده اثر، این مسئولیت قابلیت انتساب به هوش مصنوعی یا توسعه دهنده آن را ندارد. چه آنکه فارغ از اینکه هوش مصنوعی در ایران تعریفی قانونی ندارد و در زمره هیچ‌یک از اشخاص حقیقی یا حقوقی قرار نمی‌گیرد، انتساب مسئولیت مباشرت به آن متصور نیست. همچنین با عنایت به پیش‌شرط اجتماع دو شخص در مسئولیت مبتنی بر تسبیب و در راستای گزاره فوق، مسئولیت مدنی تسبیب را نیز نمی‌توان به توسعه دهنده آن حمل نمود.

در این خصوص طرح ملی هوش مصنوعی هم که توسط نمایندگان مجلس شورای اسلامی جهت تصویب به صحن مجلس ارائه گردیده، مؤید هیچ قیدی مبنی بر جبران خسارت وارده به خالق اثر در صورت نسخه‌برداری عینی توسط هوش مصنوعی و مسئولیت توسعه دهنده آن مشاهده نمی‌گردد. لذا پیشنهاد می‌گردد با عنایت به اهمیت موضوع و به جهت تضییع حقوق اشخاص در زمینه حقوق مالکیت معنوی، قانون‌گذار ایران به تبعیت کشورهای پیشرو در این حوزه مانند چین، اقدام به وضع مقرراتی مبنی بر ضمانت اجرای امر مباحوث‌عنه و الزام به جبران خسارت وارده توسط توسعه دهنده هوش مصنوعی در صورت نسخه‌برداری هوش مصنوعی از آثار مؤلفان، مخترعان و... نماید. لیکن به‌طور کلی، با وحدت ملاک از قاعده فقهی لاضرر و اینکه در اسلام نباید ضرری جبران نشده باقی بماند، می‌توان مسئولیت ناشی از نقض حقوق مالکیت معنوی را چه به صورت مادی و چه به صورت معنوی نمود پیدا نماید، می‌بایست به توسعه دهنده این ابزار منتسب نمود. چراکه توسعه دهنده هوش مصنوعی با تدوین سازوکارهایی مناسب می‌تواند امکان ورود ضرر و نسخه‌برداری غیرمجاز از آثار گوناگون را غیرممکن سازد.

فهرست منابع

- غلامحسین، نیره (۱۳۹۴). **حقوق مالکیت فکری و حمایت از صنایع دستی در نظام بین الملل**، تهران: مجد.
- محمودی، اصغر (۱۳۹۱). «ماهیت حقوق مالکیت فکری و جایگاه آن‌ها در حقوق اموال»، **دوفصلنامه علمی پژوهشی دانش حقوق مدنی**، شماره ۲.
- رجبی، عبدالله (۱۳۹۶). «ضمان مدنی ناشی از نقض حق فکری: دعوای مسئولیت یا استیفا؟» **حقوق اسلامی**، شماره ۵۵.
- رجبی، عبدالله (۱۳۹۸). «ضمان در هوش مصنوعی»، **مطالعات حقوق تطبیقی**، شماره ۲.
- باریکلو، علیرضا (۱۳۹۷). «تحلیل مبنای حقوق مسئولیت مبتنی بر تولید»، **مجله حقوق خصوصی**، شماره ۱.

Reference

- AI Policy and Regulations of Japan, (2015), New Mind AI Journal.
- Cherie M Poland, (2023) Generative AI and US Intellectual Property Law, Complex Adaptive Systems Research and Virginia Tech.
- Dennis D. Crouch, (2024) Using Intellectual Property to Regulate Artificial Intelligence, Missouri Law Review, Volume 89, Issue 3, 782-845.
- Laurie Harris, (2025) Regulating Artificial Intelligence: U.S. and International Approaches and Considerations for Congress, Congressional research service.
- Miguel A. Cardona & Kristina Ishmael, (2023) Artificial Intelligence and the Future of Teaching and Learning, Office of Educational Technology.
- National AI Advisory Committee (NAIAC), (2025) NAIAC Insights for the Administration of President Donald J. Trump, draft report.
- National AI Advisory Committee, (2024), " " archived at <https://web.archive.org/web/20250117223307/https://ai.gov/naiac/>
- Explanatory Memorandum on the Updated OECD Definition of an AI, Oecd publishing.
- S. Sean Tu and Amy Cyphert and Samuel J. Perl, (2024), Artificial Intelligence: Legal Reasoning, Legal Research and Legal Writing, Minnesota Journal of law, Science & Technology, Volume 25, Issue 2, 105-125.
- The White House, (2021) The White House Launches the National Artificial Intelligence Initiative Office, Whitehouse, <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/white-house-launches-national-artificial-intelligence-initiative-office/>
- Tomasz Ślarczyński, (2024), Artificial Intelligence in science and everyday life, its application and development, Maria Curie Skłodowska University.